

HONORS

Transformácia k trvalo udržateľnej spoločnosti

ÚRAD VLÁDY SR

- 8.06.2012

PODĀTELĽA

Návrh riešenia

súčasných problémov dôchodkového poistenia a súvisiacich problémov sociálneho systému

Predkladá:

HONORS, a.s.

Vypracoval:

Ing. Dušan Lukášik, CSc

Ing. Ľubomír Ružek

Prílohy:

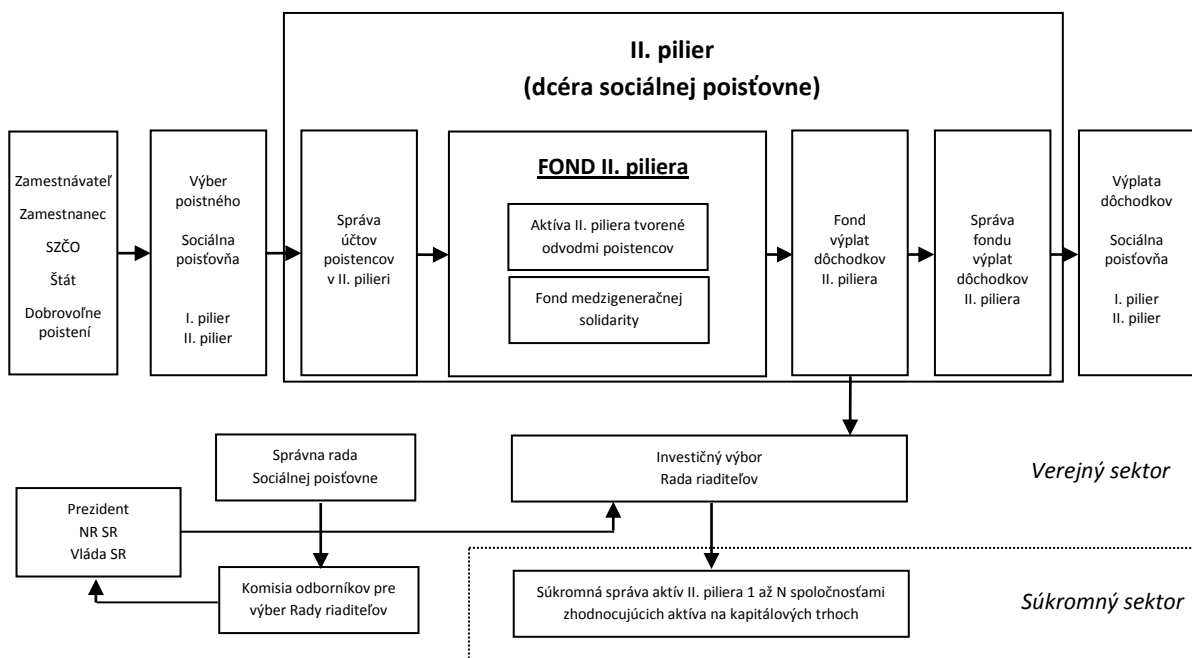
1. Úvaha o slobode občana pri voľbe konkrétnej DSS
2. Podklady k vystúpeniu poslanca Maroša Kondróta
3. Zmluva a jej vyhodnotenie medzi MPSVaR a spoločnosťou HONORS, a.s. na roky 1999 až 2002
4. Príspevok na International Seminar on Pension Reform in Slovakia, Bratislava 12. jún 2002

Zhrnutie materiálu:

Súčasnú riešenie II. Piliera dôchodkového systému podľa modelu B legislatívneho zámeru z roku 2002 prinieslo celý rad očakávaných problémov spojených s nesystémovou transformáciou dôchodkového systému, ktoré preukazovali rad analýz z rokov 1999 až 2002.

Navrhované riešenie v podobe transformácie II. Piliera na odporučené riešenie A podľa legislatívneho zámeru prejednaného na vláde SR dňa 7. Augusta 2007 pod číslom UV-5450/2002 rieši značnú časť problémov, spojených s dodržaním ústavných princípov rovnosti, nákladov systému II. Piliera, výnosov aktív II. Piliera a problémov spojených s likviditou Sociálnej poisťovne a problémov spojených s konsolidáciou verejných financií. Jedná sa o racionálne rozdelenie funkcií II. Piliera medzi okruh verejných financií a súkromný sektor.

Navrhované organizačné usporiadanie

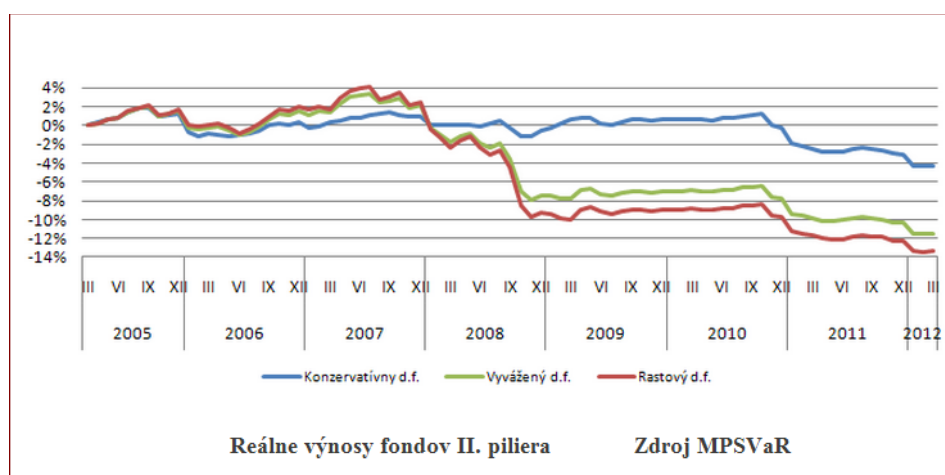

Ponechanie účtov II. Piliera s majetkovým krytím v rozsahu 9% rieši rovnomerné rozloženie rizika medzi výnos pracovnej sily a výnos kapitálu. Zároveň vytvára predpoklady pre riešenie podstaty demografického problému, ktorý je spojený v ekonomike známy ako s problém verejných statkov a problém čierneho pasažiera. Zníženie odvodov do II. Piliera prakticky nerieši žiadny zo základných problémov systému, len čiastočne problém likvidity Sociálnej poisťovne a čiastočne problém konsolidácie verejných financií.

Úvod

Riešenie demografického problému si vyžiadalo zavedenie individuálnych účtov. V priebežnom systéme majú účty evidenčný charakter a v kapitalizačnom II. Pilieri sú účty majetkovo kryté. Rozsiahle analýzy dôchodkového systému začali v roku 1999. Dňa 7. augusta 2002 vláda SR prerokovala návrh legislatívneho zámeru na vypracovanie zákona o kapitalizačnom pilieri dôchodkového poistenia (MPSVaR, 2002). Po šiestich rokoch bola v roku 2004 prijatá novela zákona o Sociálnom poistení a hlavne bol prijatý Zákon č. 43/2004 Z.z., ktorým sa zriadil II. Pilier dôchodkového systému.

Po siedmich rokoch nakoniec MPSVaR SR odtajilo a zverejnilo výnosy fondov II. Piliera očistené o infláciu. To, čo teoretické rozborov z rokov 2000 až 2002 predpovedali, sa viac ako bolo očakávané naplnilo (D., 2000) (Lukášik D., 2001) (D., 2002) (Lukášik D., 2001). Realizovaná konštrukcia systému II. Piliera zákonite viedla k tomu, že výnosy fondov vykazujú významné straty. Rozhodujúca časť týchto strát nie je dôsledkom poklesu výkonnosti trhu, ale jej rozhodujúcu zložku tvoria straty spôsobené zle navrhnutým systémom v rozpore s odporúčením MPSVaR z roku 2002. Predpovedané znehodnotenie úspor z roku 2000 v podobe strát v rozsahu od 20% do 40% sa pre realizovanú konštrukciu II. Piliera, systémovú a inštitucionálnu podľa zákona 43/2004 Z.z. potvrdilo. Riešenia, založené na konzervatívnom prístupe zhodnocovania aktív 2% ročne nad infláciu, racionálne vyhodnotili možnosti zhodnocovania na kapitálovom trhu, pri konštrukcii systému podľa modelu A, odporúčeného MPSVaR. Zákon 43/2004 Z.z. však vychádza z modelu B, pracovne nazývaný ako Chilský model. Skutočnosť v súčasnosti vypadá nasledovne:

1. Pri účtoch v systéme II. Piliera neexistuje trh. Preto bez akejkoľvek preukázateľnej hodnoty pre občana bolo vynaložených na reklamu a sprostredkovateľov DSS cca 9 mld. Sk.
2. Aktíva fondov vo výške 4,86 mld.€ sú znehodnotené podľa údajov MPSVaR SR na úrovni 4,36% v konzervatívnych d.f., 11,65% vo vyvážených d.f. a 13,62% v rastových d.f. voči inflácii, priemerne 11,98% v celkovej výške 661 mil. € k 31.12.2011
3. Aktíva fondov sú ale znehodnotené voči konzervatívne projektovaným parametrom reformy vo výške 2% nad infláciu priemerne o 30,27% celkove o neuveriteľných 1 471 mil.€
4. Aktíva fondov sú voči štandardnej výške zhodnotenia 3% nad infláciu používanej pre analýzy v OECD a v materiáli MPSVaR (MPSVaR) znehodnotené o 33,27% 1 617 mil.€

Výpočty uvedené nižšie preukazujú, že fondy II. Piliera sú v strate voči inflácii prakticky od samotného spustenia, čo sa výrazne prehĺbilo od roku 2008. Hlbším rozborom je možné zistiť, že rozhodujúcu mieru nevyhovujúcich výsledkov zapríčinilo zlé systémové nastavenie rozdelenia funkcií II. Piliera medzi okruh verejných financií a súkromný sektor a len v nepodstatnej miere dodatočne stanovená garancia uložená na

správco fondov II. Piliera. Podľa názoru autorov, štát sa nemôže zbaviť garancie voči občanovi pri rozdelení povinného dôchodkového systému a presunúť túto garanciu na súkromný sektor. Podobe ako v I. pilieri aj v prípade II. Piliera musí pre povinne odvádzané príspevky vystaviť pre občana tú istú garanciu, ako v I. pilieri. Podobná situácia bola riešená v 90tych rokoch vo Veľkej Británii, kde penzijné fondy v dôsledku nevhodnej regulácie dosahovali straty v rozsahu až 40%. Štát nakoniec musel tieto straty voči občanovi zaplatiť v podobe priznania nárokov na výšku penzie. Navyše, finančná kríza z roku 2008 až 2010 preukázala, že súkromný sektor nevie poistiť verejné financie V rozsahu dôchodkových systémov, naopak verejné financie zohrali úlohu poslednej inštanície a zachraňovali súkromný sektor včítane najväčšej finančnej inštitúcie na svete AIG.

Výpočet strát v aktívach fondov II. Piliera voči inflácii a voči konzervatívne projektovaným výnosom 2% a modelovým výnosom používanými OECD a MPSVaR 3%												
Stav k 31.12.2011	Čistá hodnota aktív		Výška mesačných poplatkov	Zisk/strata voči inflácii	Hodnota aktív	Hodnota 1% aktív	Hodnota aktív, pokiaľ by bola zhodnotená o infláciu	Strata	Strata pri 2% zhodnotení		Strata pri 3% zhodnotení v súlade s kalukáciami OECD a MPSVaR	
	parameter		%	%	%	€	€	€	%	€	%	€
	Čistá hodnota aktív v konzervatívnom fonde											
	53,00	AEGON	0,025%									
	130,20	Allianz	0,025%									
	153,80	AXA	0,025%									
	36,40	Poštová banka	0,025%									
	34,60	ING	0,025%									
	99,30	VÚB	0,025%									
	507,30	SPOLU		-4,3	95,7	5,30	530,09	- 22,79	-18,75%	99,37	-26,58%	140,91
	Čistá hodnota aktív vo vyváženom fonde											
	119,60	AEGON	0,025%									
	483,50	Allianz	0,025%									
	310,90	AXA	0,025%									
	72,60	Poštová banka	0,025%									
	169,30	ING	0,025%									
	242,40	VÚB	0,025%									
	1 398,30	SPOLU		-11,5	88,5	15,80	1 580,00	- 181,70	-26,35%	416,33	33,87%	535,15
	Čistá hodnota aktív vrastovom fonde											
	325,40	AEGON	0,025%									
	940,90	Allianz	0,025%									
	837,70	AXA	0,025%									
	158,80	Poštová banka	0,025%									
	329,50	ING	0,025%									
	363,90	VÚB	0,025%									
	2 956,20	SPOLU		-13,4	86,6	34,14	3 413,63	- 457,43	-28,00%	955,82	35,84%	1 223,44
31.12.2012	4 861,80	DSS SPOLU					5 523,72	- 661,92		1 471,52		1 617,68
	Priemerná strata v %								-11,98%	-30,27%		33,27%

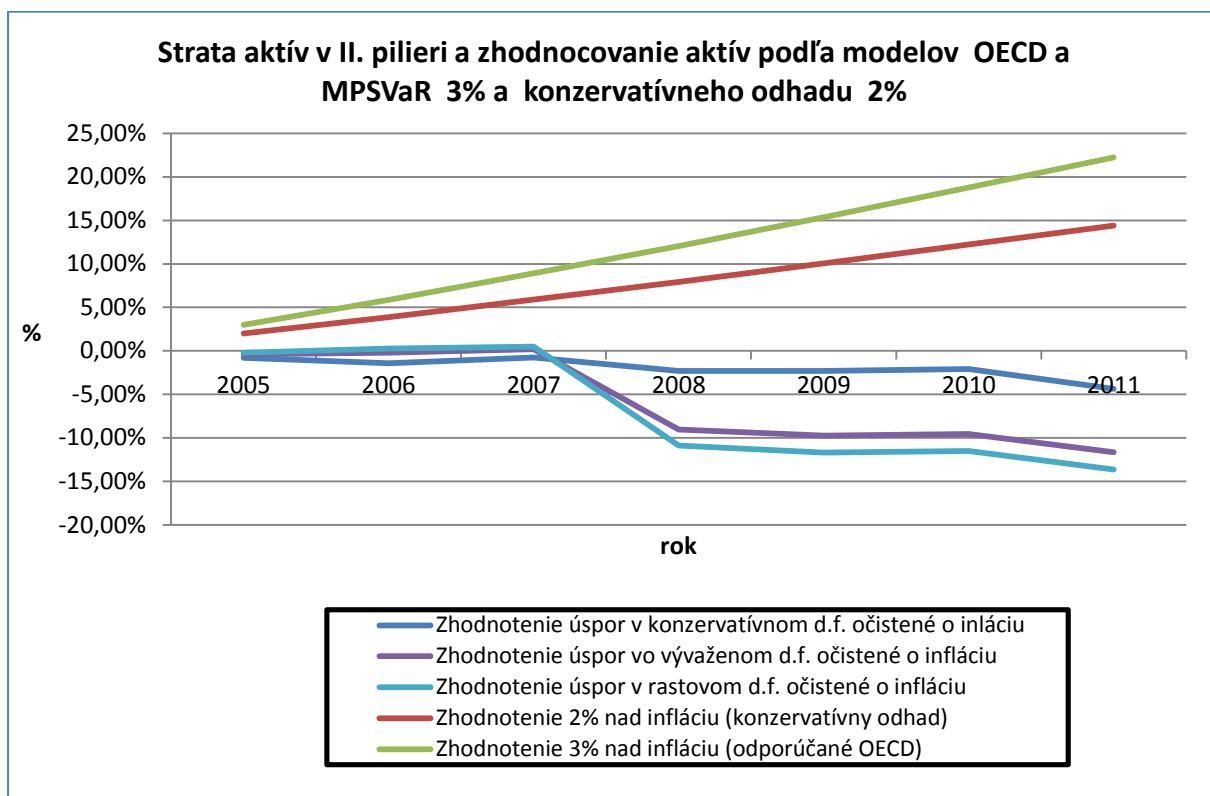
Tabuľka č.1. Výpočet relatívnych a absolútnych strát čistých aktív fondov II. Piliera v zrovnaní s infláciou, konzervatívnym modelom zhodnocovania aktív o 2% nad infláciu a modelom využívaným OECD a MPSVaR s 3% zhodnotením nad infláciu.

Riešenie I. a II. piliera v súlade so zákonom 43/2004 Z.z. obsahuje nevhodné rozloženie alokácie funkcií medzi okruh verejných financií a súkromnú sféru, z čoho vyplýva:

- systémové obmedzenie slobody občana pri rozhodovaní sa o konkrétnej DDS v II. Pilieri, ktoré vytvára morálny hazard pre občana. Výsledkom je nerovnosť medzi občanmi s dopadom na ich majetkové práva v podobe rozdielnej výšky dôchodku pri tých istých príspevkoch do systému, čo s najväčšou pravdepodobnosťou je v rozpore s čl. 12 ods 1 a 13 ods. 3 Ústavy SR.
- nemožnosť správneho nastavenia garancií štátu voči občanom a štátu voči súkromnej sfére v súlade s vytvorením priestoru pre štandardný typ investovania, čo znižuje výnosy
- pri správe účtov neexistuje trh, napriek tomu je umelo zavedený, čo znemožňuje využiť výhody ekonomiky z rozsahu pri správe účtov, čo má dopad na zvýšenie nákladov systému
- nemožnosť zaviesť efektívnu konkurenciu pri správe aktív, čo má dopad na zníženie výnosov z aktív, pričom správa účtov monopolizuje aktíva na nich v prospech správcu
- nemožnosť odstránenia konfliktu záujmov pri správe účtov a správe aktív s dopadom na zníženie výnosov z aktív
- nemožnosť účtovania finančných rezerv uložených na účtoch II. Piliera v okruhu verejných financií a tým aj efektívneho riešenia štátneho dlhu v rozsahu 4,86 mld. € a trvalej konsolidácie

verejných financií v rozsahu cca 700 mil. € ročne s dopadom na zvýšenie nákladov pri obsluhu dlhu verejných financií.

- g. Zvýšenie nákladov na dlhovú službu (vyššie úroky kvôli vyššiemu dlhu štátu), ktoré možno počas 7 rokov odhadnúť v nákladoch na 300 až 400 mil. €

Obrázok číslo 2. Strata aktív II. Piliera porovnaná voči inflácii a konzervatívnej projekcii 2% nad infláciu a v súlade s modelmi OECD a MPSVaR 3% nad infláciu.

Okruh problémov, ktoré je potrebné riešiť

Riešenie problémov spojených so sociálnym systémom v Slovenskej republike navrhujeme založiť na nasledujúcich systémových krokoch:

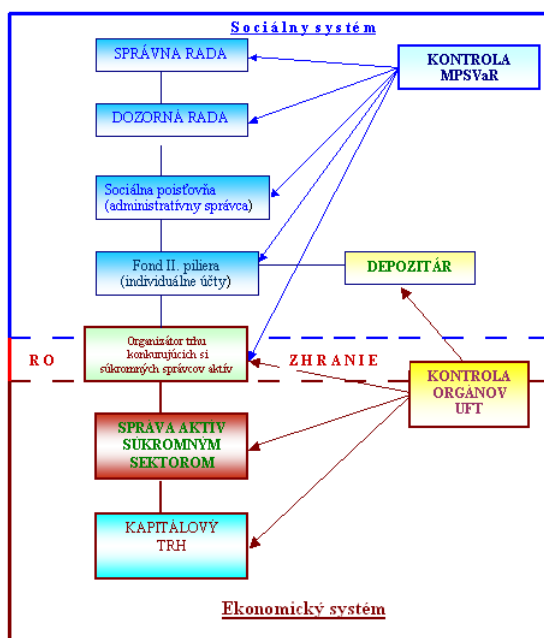
1. Riešenie spoločensky akceptovanej solidarity a zásluhovosti v sociálnom systéme pri splnení kritéria minimálnych nákladov s odporúčaným pomerom ILO 3:1 na strane odvodov a redukciovou na strane dávok s neprimerane nastavenou zásluhovosťou tak, aby starobné dôchodky predstavovali 45% (50%) trnú náhradu priemernej mzdy počas 35 (40) rokov prispievania do systému.
2. Rozdelenie priebežného systému na systém I. a II. Piliera s udrzaním individuálnych účtov v II. Pilieri a majetkovým krytím aktív na účtoch II. Piliera so správne (optimálne) rozdelenými funkciami medzi okruh verejných financií a súkromný sektor s vyriešením:
 - a. Nákladov spojených so správou účtov a správou aktív
 - b. Výnosnosti aktív
 - c. Garancií štátu voči občanom a súkromného sektora voči štátu
 - d. Likvidity a solventnosti sociálneho systému
3. Riešenie problematiky verejných statkov a čierneho pasažiera a to:
 - a. Na trhu práce

- b. Pri tvorbe reprodukovateľného ľudského kapitálu
- 4. Zníženia rizika pri zakladaní a udržaní mnohohodných rodín, ako samostatnej časti problému

Navrhované riešenia

Len v prípade, keď sú zavedené individuálne účty občanov, je možné pristúpiť k riešeniu problémov, spojených s čiernym pasažierom, či už na trhu práce, alebo pri tvorbe ľudského kapitálu. Zmysel pomeru rozdelenia priebežného systému na I. a II. Pilier spočíva v rovnomernom rozložení rizika medzi výnosy pracovnej sily a výnosy kapitálu. V 40 ročnom časovom horizonte výnosy pracovnej sily dosahujú 2-3% (Orszagh P. R., Stiglitz J. E. , 1999) a výnos kapitálu 3-4% (Taylor) nad infláciu. Rozdelenie dôchodkového systému na systém I. a II. Piliera podľa zákona 43/2004 Z.z. mal a stále má rad nedostatkov, ktoré v kombinácii s narušením solidarity na výdajovej strane priebežného systému zaviedlo do systému v rokoch 2003 až 2005 rad problémov, ktoré je možné zhrnúť nasledovne:

Princíp solidarity vyjadrený pomerom 3:1 na príjmovej strane s redukciami na výdajovej strane bol narušený na výdajovej strane politicky motivovaným neúmerným posilnením zásluhovosti. To vyvoláva tlak na príjmovú stranu. Výsledkom narušenej solidarity je nedostatok zdrojov a u časti dôchodcov neprimerané rozdiely vo výške starobných dôchodkov, čo vedie k zvyšovaniu finančných nákladov so všetkými dôsledkami kladnej spätnej väzby. **Zvýšenie pomeru na 1:4 a uvažované zvýšenie na 1:5 povedie k zvýšeniu finančných nákladov na systém a v časovom rozlíšení kladná spätná väzba cez zvýšený počet nezamestnaných zvýši náklady na výdajovej strane systému.** Časť pracujúcich s vyšším príjmom prejde do pozície samostatne zárobkovo činnnej osoby alebo si založí vlastnú spoločnosť a svoj plat minimalizuje a opatrenie sa minie účinkom. Efektívne riešenie sa javí preto na strane výdavkov s návratom k solidarite približne na pomer 1: 3 na príjmovej strane s náhradou výšky dôchodku v rozmedzí od 45% do 55% z priemernej mzdy v závislosti od počtu odpracovaných rokov (35 až 45), počas ktorých jedinec prispieva do systému.

Obrázok číslo 3. Systémové rozdelenie funkcií medzi okruh verejných financií a súkromnú sféru

Pri rozdelení sociálneho systému na I. a II. Pilier nevhodnou alokáciou funkcií medzi okruh verejných financií a súkromný sektor, bol vytvorený morálny hazard pre občana – účastníka II. Piliera. Riziká, ktoré má

niešť štát, podobne ako v I. pilieri, boli cez súkromný sektor prenesené na občana. Zdroje, ktoré občan na príkaz štátu odviezol do systému II. Piliera mu nik negarantuje a ak, tak ako v prípade DSS, neefektívne. Občan o tomto riziku reálne nevie a aj keď o ňom vie, nemá nástroje a ani vedomosti na jeho riadenie. Štát poistil riziká v I. pilieri a každoročne valorizuje dôchodky, ale kvôli nevhodnému rozdeleniu funkcií v systéme II. Piliera nepoistil riziká v II. Pilieri. Súkromný sektor pri takomto rozložení funkcií nemá nástroje na poistenie rizík spojených s verejnými financiami v rozsahu II. Piliera. Kým garancie primeraného zhodnotenia aktív štát u DSS nežiadal, investície boli realizované na riziko občana. Po zavedení garancií, ktoré zákonom štát nariadil DSS, riziko investícií a tým aj výnosy realizované na účet rizika DSS sa výrazne znížili. Je nutné konštatovať, že straty vo výnosoch u súčasného riešenia fondov boli predpovedané radou štúdií spoločnosti HONORS, a.s. v rokoch 2000 až 2002 (D., 2000) (Lukášik D., 2001) (Lukášik D., 2001) (Lukášik D., 2001) (Lukášik D., 2001) a boli aj predmetom konferencie k príprave reformy dôchodkového systému v júni 2002 v Bratislave. (D., 2002) Tieto katastrofálne výsledky zhodnocovania aktív nie sú výsledkom dopadu krízy, ale zle vyriešeného systému najmä alokácie funkcií II. Piliera medzi okruh verejných financií a súkromnú sféru.

Vyššie uvedené analýzy viedli MPSVaR v roku 2002, aby na rokovaní vlády dňa 7.8.2002 navrhlo, aby ako riešenie bola prijatá varianta A, pracovne nazývaná aj ako Kanadský model. Nová vláda si však osvojila súčasný model, nazývaný pracovne ako Chilský model, z ktorého vychádza zákon 43/2004 Z.z. (MPSVaR, 2002). Priebežné výsledky boli analyzované v roku 2007 a boli predmetom vystúpenia pána poslanca Maroša Kondróta v diskusii v NR SR v decembri 2007 (D., 2007) (Lukášik D., 2007). Sumarizované problémy II. Piliera indikovali vysoké straty a len potvrdzovali očakávania vyplývajúce z analýz z rokov 2000 až 2002.

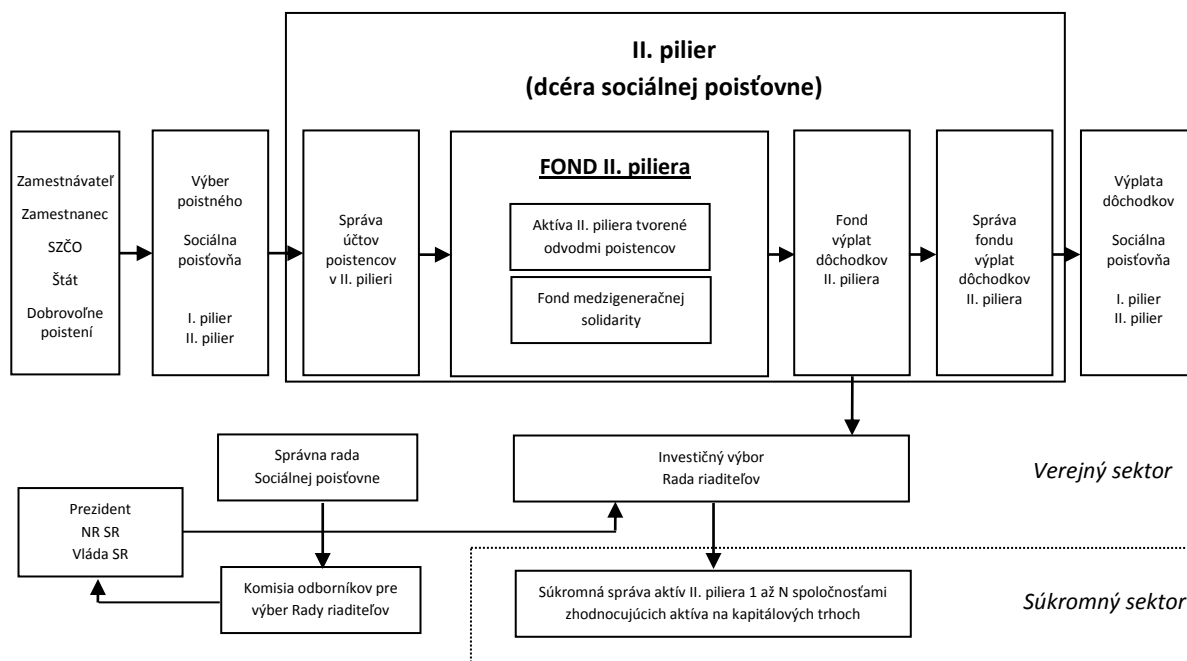
Zníženie odvodov do II. Piliera na 5% prakticky nerieši ani jeden z rozhodujúcich problémov, okrem okamžitej likvidity Sociálnej poisťovne a čiastočného zníženia deficitu verejných financií.

Riešenie súčasných problémov je možné zhrnúť nasledovne:

1. Pevne zdefinovať v zákone sociálne riziká
2. Riešenie vyváženej solidarity a zásluhovosti v súlade s odporučeniami ILO v systéme dôchodkového poistenia na doporučených pomeroch výšky odvodov 3:1 na vstupe a 2:1 na výstupe zo systému umožňuje minimalizovať finančné náklady na zabezpečenie systému a tým zabezpečiť konkurencie schopnosť ekonomiky SR. Pre sociálny systém zabezpečiť finančné zdroje primárne z odvodov a vylúčiť alebo minimalizovať príjmy zo všeobecných daní.
3. Zosúladienie rozdelenia systému na I. a II. Pilier s Ústavou SR a zaistiť, aby pri rovnakých odvodoch do systému bol pre občanov zaistený aj rovnaký dôchodok. Z princípu verejných financií vyplýva, že pri správe účtov v systéme II. Piliera neexistuje trh. Vyriešenie jedného správcu účtov rieši nasledovné problémy:
 - a. Využíva ekonomiku z rozsahu a tým výrazne znižuje náklady za správu účtov
 - b. Odstraňuje konflikt záujmu pri správe účtov a správe aktív, čím sa zvyšujú výnosy aktív
 - c. Jeden správca účtov a tretí subjekt medzi ním a správcami aktív zavádza konkurenciu medzi správcami aktív, čo významne zvyšuje ich zhodnotenie
 - d. Zavádza rovnosť medzi občanmi a zosúladuje zákon s ústavnými princípmi obsiahnutými v čl.12 a 13 Ústavy SR
 - e. Pri rozhodnutí o správe účtov v okruhu verejných financií štát môže nastaviť efektívne garancie pre účty II. Piliera zhodné s garanciami pre I. pilier a vytvoriť systém s definovanou dávkou až do výšky garancie. Výnosy nad štátnu garanciu predstavujú zložku definovaného príspevku.
 - f. Pri rozhodnutí o správe účtov v okruhu verejných financií je možné znížiť dlh verejných financií o 4,86 mld € a trvale konsolidovať verejné financie o cca 700 mil.€ ročne, pričom princíp majetkového krytia II. Piliera sa nemení

- g. Správa účtov jedným administrátorom umožňuje dosiahnuť poplatky na úrovni 0,2% z aktív ročne
4. Zavedením konkurencie do správy aktív v systéme II. Piliera dôjde k zvýšeniu výnosov pri správe aktív s očakávaným zhodnotením 2-3% ročne
 5. Popísané rozloženie funkcií medzi okruh verejných financií a súkromný sektor umožňuje poskytnúť štátom garancie v prospech občana v tej istej úrovni ako v I. pilieri.
 6. Vytvorenie fondu medzigeneračnej solidarity ako súčasť Sociálnej poisťovne rieši problematiku likvidity Sociálnej poisťovne
 7. Pokiaľ dôjde k spoločenskej dohode, je možné na vstupe do II. Piliera zaviesť tú istú úroveň solidarity ako v I. pilieri a tým zlacniť systém a zvýšiť konkurencie schopnosť ekonomiky SR na medzinárodných trhoch
 8. Je vhodné oddeliť správu aktív a správu účtov tretím subjektom – Investičným výborom a vyriešiť konflikt záujmu a zároveň oddeliť okruh verejných financií od súkromnej sféry s dopadom na zvýšenie výnosnosti aktív
 9. Riešenie solidarity v systéme umožňuje vziať povinnosť prispievania do systému na 37 rokov a tým **vytvoriť slobodu pre občana pri rozhodovaní o odchode do dôchodku**, pokiaľ spĺňa nasledovné kritériá:
 - a. Aktívne prispieval do systému sociálneho poistenia 37 rokov
 - b. Jeho vypočítaný starobný dôchodok dosahuje 1,2 násobok životného minima pre jeho individuálny vek dožitia
 10. Počet rokov , počas ktorých občan prispieva do systému je vhodné naviazať na strednú dobu dožitia

Navrhované organizačné usporiadanie

Zmysel rozdelenia odvodov v pomere 9% : 9% spočíval v rovnomernom rozdelení rizika medzi výnos kapitálu a výnos pracovnej sily. Dôvodom tohto prístupu je, že výnos pracovnej sily v 40 ročnom horizonte sa pohybuje v rozmedzí 2% až 3% (Orszagh P. R., Stiglitz J. E., 1999) a výnos kapitálu 3% až 4% (Taylor) nad infláciu. Pri 2% tnom zhodnotení kapitálu nad infláciu je možné dosiahnuť počas 35 rokov 45% tnú náhradu priemerného platu za predpokladu, že poplatky sa pohybujú v rozmedzí 0,1 až 0,2 % z aktív ročne. Zníženie odvodov do II. Piliera a jeho zachovanie v terajšej podobe nerieši systémové problémy nevhodnej alokácie

funkcií medzi okruh verejných financií a súkromnej sféry. Až po správnej alokácii funkcií II. Piliera bude vytvorený nástroj na odstránenie problematiky čierneho pasažiera v systéme sociálneho poistenia a to na trhu práce a pri tvorbe ľudského kapitálu.

Demografický problém

Rozhodujúcim problémom sociálneho systému je klesajúca reprodukcia spoločnosti, označovaná ako demografický problém. V trojgeneračnej rodine prebiehala majetková medzigeneračná redistribúcia zdrojov na individuálnej úrovni medzi členmi rodiny. Dôchodky v takto organizovanej rodine boli pre rodičov povinné cez majetok rodiny zabezpečiť deti. Štatistický výskyt udalostí spojených so sociálnymi rizikami bol motívom k vytvoreniu verejného statku v podobe sociálneho systému. Individuálne riziko občana, chránené konkrétnym vlastným dieťaťom a jeho schopnosťou vytvárať hodnoty, sa rozdelilo medzi veľký počet anonymných detí ostatných občanov štátu. Podiel vlastného dieťaťa na tvorbe budúcich zdrojov sa zrazu stal z pohľadu jednotlivca zanedbateľným. Až dovtedy dieťa v trojgeneračnej rodine plnilo funkciu emocionálnu aj ekonomickú. V modernom riešení sociálneho systému ekonomická funkcia dieťaťa cez rozloženie rizika na deti ostatných rodičov zanikla. V priebehu dvoch generácií sa ukázalo, že na naplnenie emocionálnej stránky stačí jedno dieťa a keďže vlastné dieťa stratilo pre rodiča ekonomickú funkciu, mnohé rodiny sa uspokojili len s jedným a maximálne dvomi deťmi. Ale reprodukcia spoločnosti sa deje pri priemernom počte 2,1 dieťaťa. Preto rodiny s menším počtom detí vytvárajú problém, ktorý ekonomika označuje pojmom čierny pasažier. Akonáhle sa počet rodín s jedným dieťaťom dostatočne rozšíri, vytvorí problém udržateľnosti verejného statku v podobe sociálneho systému (Hardin, 1968). V prípade sociálneho systému demografický problém zvyčajne opätovne ekonomickú úlohu dieťaťa. V súlade s teóriou hier je možné konštatovať, že výlučne altruistický systém bez zabudovaných individuálne motivujúcich stimulov je dlhodobu neudržateľný (Ridley, 1996). Altruistické systémy bez záruky alebo bez významnej ekonomickej motivácie sa rozpadajú (Lea, 1994). Verejný statok predstavujú zdroje sociálneho a najmä dôchodkového systému, za ktoré sme všetci zodpovední, ale takou malou mierou, že zodpovednosť za tvorbu iných zdrojov ako finančných v podobe odvodov reálne nik ekonomicky nepociťuje. Rodiny s menej deťmi ako je reprodukčný pomer 2,1, nesú v sebe rôznym podielom problém čierneho pasažiera. Ich dôchodky závisia viac od cudzích detí, ako by sa na tvorbe zdrojov pri rovnováhe systému mali podieľať ich vlastné deti. Náklady na primeranú výchovu dvoch alebo troch detí sú niekoľkonásobne vyššie, ako finančné príspevky jednotlivca do dôchodkového systému.

Súčasťou tohto problému je aj úroveň znalostí a z nich vyplývajúcich odmien na trhu práce. Pokiaľ rodičia neinvestujú do svojich detí dostatočné zdroje do vzdelania a nadobudnutia schopnosti tvoriť hodnoty podľa požiadaviek trhu práce, dôsledkom je, že ich deti nemajú zamestnanie (aj keď nadobudli vzdelanie a získali titul) a nevytvárajú hodnoty. Naopak zaťažujú systém cez nárast nezamestnanosti a často je nutné vynaložiť ďalšie prostriedky na ich rekvalifikáciu. Extrém predstavujú sociálne neprispôsobiví občania.

Ukazuje sa, že výnos z daní fyzickej osoby tvorí objektívny ukazovateľ veľkosti vytvoreného ľudského kapitálu. Pokiaľ by z tejto zložky bola vytvorená ekonomická motivácia pre rodičov v podobe príspevkov určených percentom z dane z príjmu fyzickej osoby priamo na individuálny účet rodiča, tak je možné očakávať, že mladí ľudia by sa snažili založiť rodinu skôr, rodiny by pravdepodobne mali dve až tri deti a hlavne, rodičia by im financovali iba také vzdelanie, ktorým by mali šancu uspieť na trhu práce. Značne by sa eliminoval problém morálneho hazardu, ktorý pre občana vytvoril štát vo vzdelávacom systéme. Prirodzená otázka rodiča na dieťa pri voľbe povolania by sa mala transformovať z otázky „z čoho budeš žiť“ na otázku rodiča „a z čoho ma užíviš?“ Tento princíp je vhodné ohraničiť na počet tri alebo štyri deti v rodine s návrhom, že približne 10% starobného dôchodku by malo byť zabezpečených z odvodu dane z príjmu fyzickej osoby na jedno dieťa. To by znamenalo, že 20 až 30% dôchodku rodiča by sa tvorilo z dane odvedenej od konkrétnych vlastných detí. Je možné odhadnúť, že počet rokov, počas ktorých by cez daň z príjmu fyzickej osoby dieťa prispievalo na účet vlastného rodiča by sa pohyboval v rozmedzí od 15 do 20 rokov. Navyše, motivoval by k skoršiemu zakladaniu rodiny.

Zásluhovosť a solidarita v sociálnom systéme

Materiál publikovaný MPSVaR (MPSVaR) s cieľom vytvoriť základ pre diskusiu, identifikuje dva základné problémy, na ktoré si spoločnosť musí dať odpoveď. Do akej miery chceme mať dôchodkový systém zásluhový alebo solidárny a do akej miery preferujeme do budúcnosti relatívne štedrejší systém s vyššími dôchodkami a kvôli tomu sme pripravení znášať vyššie daňové zaťaženie. Obe nastolené otázky sa však zlievajú do jednej, ktorú je možné sformulovať nasledovne:

“Je pre spoločnosť a všetkých jej účastníkov výhodnejší nákladnejší dôchodkový systém, alebo je pre spoločnosť lepší dôchodkový systém, ktorý trvale plní svoje poslanie dôstojného prežitia udalostí spojených so sociálnym rizikom pri najnižších možných spoločenských nákladoch, ktorý garantuje štát občanom?”

Sociálne riziká sú presne definované a majú svoje minimálne náklady, ktoré zaisťujú občanovi dôstojné prežitie udalosti spojenej so sociálnym rizikom. Výskyt sociálnych rizík má z pohľadu jednotlivca náhodný charakter, nie všetky udalosti spojené so sociálnym rizikom prežije každý. Preto poisťný princíp rieši na kolektívnej úrovni takéto systémy s ďaleko nižšími nákladmi ako individuálne sporivé systémy, ktoré nie sú schopné vytvoriť zdroje na pokrytie sociálnych rizík na individuálnej úrovni. Ďalšie významné zníženie nákladov sociálneho systému je realizované cez princíp kombinácie solidarity a zásluhovosti. Sú to dve protichodné tendencie, preto je potrebné nájsť vyvážené riešenie, zjednocujúce protiklady. Zmyslom inštitútu zásluhovosti je ponechanie primeraných ekonomických motivácií v systéme pre jednotlivcov s vyššími príjmami. Niektoré dávky sociálneho a dôchodkového poistenia, napr. starobné alebo invalidné dôchodky, sú diferencované v závislosti od výšky odvodov realizovaných jednotlivcom. Na druhej strane prvok solidarity v podobe príjmovej redistribúcie zdrojov významne znižuje náklady na systém. Vyvážené zjednotenie protikladne pôsobiacej solidarity a zásluhovosti umožňuje dosiahnuť riešenie, ktoré zaisťuje spoločnosťou akceptovateľné najnižšie náklady na sociálny systém. To zabezpečuje vyššiu úroveň konkurencie schopnosti ekonomiky na medzinárodných trhoch tovarov, služieb a investičnom trhu. Vyvážený systém odporúčaný ILO predstavuje systém založený na odvodoch z miezd v pomere 1:3, pričom systém zabezpečuje starobné dôchodky vo výške 45% z priemernej mzdy počas 35 rokov platenia odvodov a 50% pri 40 tich rokoch platenia odvodov. Systém musí zároveň zaisťovať, aby nedošlo k zbytočnému zvýšeniu nákladov na výstupe, pretože tlak na rast nákladov vyvoláva okamžitý tlak na rast nákladov na vstupe. To zdražuje systém a znižuje sa konkurencie schopnosť ekonomiky. Výsledkom je rast nezamestnaných a tým aj zníženie príjmov sociálneho systému a rast jeho výdavkov a teda rast nákladov na vstupe, čo opäť znižuje konkurencie schopnosť ekonomiky. Takto vytvorená kladná spätná väzba rastu výdavkov a nákladov pôsobí negatívne na konkurencie schopnosť ekonomiky. Preto každé zvýšenie nákladov na sociálny systém pri jeho konštrukcii musí byť dobre argumentačne podložené a následne finančne vybilancované.

Ako každý systém, v ktorom vystupuje človek a má byť trvale udržateľný, aj sociálny a dôchodkový systém musí byť konštruovaný s prihliadnutím na vlastnosti človeka a jeho emócií (Frank, 1988) (R.H.Thaler, 2009) (Akerlof George A., 2009,). Preto dobre konštruovaný systém, ktorý popri určení spoločenskej úlohy musí v sebe obsahovať aj zložku motivačnú, ktorá stotožňuje jednotlivca so spoločenským cieľom a aj zložku represívnu, ktorá na ekonomickom základe účinne postihuje účastníka systému, ktorý porušuje legislatívne nastavené pravidlá.

Príroda vo svojej evolúcii vyvinula takéto systémy, ktoré s maximálnou efektívnosťou alokujú zdroje (ľudské a materiálové), ktoré výstižne popisuje organizácia lovu na veľké zvieratá (Ridley, 1996). Ekológia popisala takéto systémy ako altruistické systémy so zárukou (Collard, 1978), alebo ako organizáciu kooperačnú – konkurenčného trhu (Lea, 1994). V prípade sociálneho a dôchodkového systému sa v zásade jedná o zjednotenie protikladov a to individuálnej zásluhovosti s kolektívnym riešením problému. Úlohou je skonštruovať systém, ktorý bude mať najnižšie náklady a pritom zabezpečí pre každého jednotlivca pokrytie jeho individuálnych sociálnych rizík. Riešenie ale súčasne musí zaručiť, že každý účastník systému má popri represívnej zložke štátnych orgánov aj primeranú ekonomickú motiváciu na aktívnu účasť v sociálnom

systeme v súlade s jeho funkčnou štruktúrou. *Je vitálnym záujmom každej ekonomiky pre udržanie konkurencie schopnosti na trhu mať najnižšie náklady na pracovnú silu, pri zachovaní jej reprodukcie, t.j. ľudského kapitálu v podobe počtu detí, zdravia a úrovne znalostí vytvárania hodnôt.*

Ústava SR zaisťuje občanovi slobodu. Štát má právo slobodu občana obmedziť zákonom, pokiaľ toto obmedzenie sleduje vyriešenie spoločenského problému. Pri obmedzení slobôd a práv občana zákon musí dbať na podstatu a zmysel a použiť ich len na dosiahnutie sledovaného cieľa. Každý občan za inak rovnakých podmienok musí byť obmedzený rovnako, povinnosti a práva vymedzené zákonom musia byť rovnaké pre každého. Na druhej strane je to ale štát, ktorý musí poskytnúť občanovi garancie, v súlade so zákonom, ktoré naplnia ústavné princípy.

Prvú otázku, na ktorú je nutné odpovedať je, či náhrada 45% (50%) priemernej mzdy počas 35 (40) rokov prispievania do systému a zároveň minimálne 1,2 násobok životného minima pre vypočítaný vek dožitia pri 35 rokoch prispievania do systému predstavuje dôstojné prežitie občana v dôchodku.

Druhú otázku, ktorú je potrebné zodpovedať je, či 37 rokov aktívneho prispievania občana do sociálneho systému s previazaním na strednú dobu dožitia predstavuje primerané základné kritérium na priznanie nároku na starobný dôchodok zo sociálneho systému. To umožňuje zaviesť slobodu rozhodovania pre občana o odchode do dôchodku v rozmedzí od 57 do 65 rokov a viac.

Tretou základnou otázkou je, či solidarita vyjadrená na vstupe v podobe odvodov bude ohraničená trojnásobkom minimálneho platu a na výstupe s redukovanou výškou dôchodkov na výšku starobného dôchodku približne 45 až 50%, bude predstavovať dostatočnú ekonomickú motiváciu pre všetkých občanov a podnikateľské subjekty pri tvorbe spoločných zdrojov verejného majetku dôchodkového systému. Podotýkame, že už na najnižšie stanovenej úrovni dávok sociálneho systému je zabezpečené dôstojné prežitie udalosti spojenej so sociálnym rizikom.

Problém čierneho pasažiera na pracovnom trhu.

Na trhu práce sa časť pracujúcich málo zaujíma o zvyšovanie kvalifikácie, v prípade straty zamestnania sa nesnažia o rekvalifikáciu, alebo vyvíjajú malú snahu o získanie nového zamestnania. Opäť problém čierneho pasažiera je rôznym spôsobom obsiahnutý pri vyplácaní dávok v nezamestnanosti z anonymného spoločného účtu na ktorý prispievajú všetci pracujúci. Riešenie prijaté v Singapure a v Malajzii je založené na skutočnosti, že časť zdrojov, vyplácaných ako nezamestnanecká dávka je realizovaná z individuálneho účtu občana. Tým motivácia občana byť atraktívny na trhu práce je spojená s výškou jeho penzie (Stiglitz J.) a pokiaľ si jej značnú časť vyčerpá v produktívnom veku, tak sa mu dôchodok významne zníži.

Problém politických reprezentácií

Predstava, že rozdelenie priebežného systému dôchodkového poistenia na I. a II. Pilier s individuálnymi účtami bez vyriešenia spoločnosťou odsúhlasenej solidarity a problému čierneho pasažiera spolu s ostatnými podstatnými detailmi riešenia sa ukázala rovnako zlá, ako neriešenie sociálneho systému vôbec.

V priebežnom systéme sociálneho a dôchodkového poistenia došlo v najprv k neodôvodnenému zrušeniu vyváženej zásluhovosti na výstupe zo systému počas rokov 2002 až 2006 a následne zvýšenie stropu odvodov z pomeru 1:3 na pomer 1:4 v rokoch 2007 až 2009 ako nutnosť riešenia zdrojov systému. Výsledkom je neodôvodnený rast nákladov na sociálny systém.

Významný problém, ktorý bol do dôchodkového systému zavedený, bolo naštartovanie dôchodkovej reformy cestou rozdelenia systému na systém I. a II. Piliera bez vhodnej alokácie funkcií medzi okruh verejných financií a súkromný sektor. Výsledkom je vytvorený morálny hazard pre občana, vysoké náklady, nízke výnosy, konflikt záujmu správcu pri správe účtov a správe aktív a nemožnosť poskytnutia efektívnej garancie pre občana. Podobne zavedenie úplnej zásluhovosti do II. Piliera nerieši problematiku dodržania

kritéria 1,2 násobku životného minima pre približne 60% sporiteľov II. Piliera a zvyšuje náklady na systém. Zároveň, čo je veľmi významné, nerieši základný problém systému a to rovnosť medzi účastníkmi povinného systému v súlade s článkom 12 a 13 Ústavy SR.

Priebežný systém a teória hier a vlastnosti človeka

Priebežný systém sociálneho poistenia je založený na povinnej altruistickom princípe, podľa ktorého všetci účastníci sú povinní zúčastniť sa budovania zdrojov sociálneho poistenia. Teória hier ale preukázala, že čistý, aj keď povinný altruistický systém je dlhodobo nestabilným. Pokiaľ nie je doplnený individuálne orientovanými motivačnými stimulmi zosúladenými so spoločným cieľom, tak v dlhodobom horizonte kolabuje ako dôsledok rozrastajúceho sa počtu čiernych pasažierov. Na druhej strane, pokiaľ systém nemá v sebe zabudované reálne motivačné stimuly, riešenia, založené bez týchto stimulov len na základnej úrovni dávok sociálneho zabezpečenia (známy v SR ako odvodový bonus), nie je pre človeka motivačným a zrejme aj preto ho žiadny štát nezaviedol. Pokiaľ by sme mali vyvážené riešiť otázku výšky motivácie a jej formu, tak je vhodné uvážiť nasledovné možnosti:

1. Motivácia založená na výške odvodov
2. Motivácia založená na vytvorení objemu ľudského kapitálu – počet detí a ich znalostí, schopných vytvárať hodnoty platené trhom
3. Kombináciou oboch

Záver

Súčasnú riešenie II. Piliera dôchodkového systému podľa modelu B legislatívneho zámeru z roku 2002 prinieslo celý rad očakávaných problémov spojených s nesyntetickou transformáciou dôchodkového systému, ktoré preukazovali rad analýz z rokov 1999 až 2002. Navrhované riešenie v podobe transformácie II. Piliera na odporúčané riešenie A podľa legislatívneho zámeru prejednaného na vláde SR dňa 7. Augusta 2007 pod číslom UV-5450/2002 rieši značnú časť problémov, spojených s dodržaním ústavných princípov rovnosti, nákladov systému II. Piliera, výnosov aktív II. Piliera a problémov spojených s likviditou Sociálnej poisťovne a problémov spojených s konsolidáciou verejných financií. Jedná sa o racionálne rozdelenie funkcií II. Piliera medzi okruh verejných financií a súkromný sektor.

Ponechanie účtov II. Piliera s majetkovým krytím v rozsahu 9% rieši rovnomerné rozloženie rizika medzi výnos pracovnej sily a výnos kapitálu. Zároveň vytvára predpoklady pre riešenie podstaty demografického problému, ktorý je spojený v ekonomike známy ako problém verejných statkov a problém čierneho pasažiera. Zníženie odvodov do II. Piliera prakticky nerieši žiadny zo základných problémov systému, len čiastočne problém likvidity Sociálnej poisťovne a čiastočne problém konsolidácie verejných financií.

Použitá literatúra a materiály:

1. **D., Lukášik.** *Analýza nákladov Chile, Veľká Británia, Švédsko Bolívia,*. Lipt. Mikuláš : HONORS, a.s., 2000.
2. **Lukášik D.** *Analýza nákladov amerických podielových fondov.* Lipt. Mikuláš : HONORS, a.s., 2001.
3. *Bude z občana SR nevoľník odvádzajúci povinne desiatok modernému feudálovi v podobe správcu dôchodkového systému a prídu občania SR o dôchodok v rozsahu 300 mld Sk v dnešných cenách alebo v prípade dôchodkov slovenské politické reprezentácie rozhodnú v.* **D., Lukášik.** Bratislava : U.S.-EU-SLOVAKIA ACTION COMMISSION International Seminar on Pension Reform in Slovakia, 2002.
4. **Lukášik D., Ružek Ľ.** *SWOT analýza pre MPSVaR.* Lipt. Mikuláš : HONORS, a.s., 2001.
5. **MPSVaR.** Analýza dlhodobej udržateľnosti a návrhy na zmenu dôchodkového systému Slovenskej republiky. *lt.gov.sk.* [Online] [Dátum: 3. 6 2012.]
<https://lt.justice.gov.sk/Attachment/vlastn%C3%BD%20materi%C3%A1l%20nov%C3%A9%20znenie.pdf?instEID=-1&attEID=38194&docEID=189277&matEID=4164&langEID=1&tStamp=20110816140348840>.
6. **Orszagh P. R., Stiglitz J. E. .** *Rethinking Pension Reform : Ten Myths About Social Security Systems.* Washington : The World Bank, 1999.
7. **Taylor, B.** The Equity Risk Premium. *Global Financial Data.* [Online] [Dátum: 4. 6 2012.]
http://www.google.sk/#hl=sk&gs_nf=1&cp=55&gs_id=6v&xhr=t&q=Equity+risk+premium+Brian+Taylor++Global+Financial+Data&pf=p&scient=psy-ab&oq=Equity+risk+premium+Brian+Taylor++Global+Financial+Data&aq=f&aqi=&aql=&gs_l=&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf.,cf.osb.
8. **Lukášik D.** *Analýza oline- individuálneho investovania na kapitálových trhoch.* Lipt. Mikuláš : HONORS, a.s., 2001.
9. **Lukášik D., Lendacký M.,.** *Kanadský Systém Penzijného Poistenia.* Liptovský Mikuláš : HONORS, a.s., 2001.
10. **MPSVaR.** Úrad vlády SR. *Návrh legislatívneho zámeru na vypracovanie návrhu zákona o kapitalizačnom pilieri dôchodkového poistenia.* [Online] 7. 8 2002. [Dátum: 3. 6 2012.]
http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-54877?prefixFile=m_.
11. **D., Lukášik.** *Podklady k prejavu Maroša Kondróta v rozprave k petícii k II. pilieru december 2007.* Liptovský Mikuláš : HONORS, a.s., 2007.
12. **Lukášik D.** *Dôvodová správa k podkladom k prejavu Maroša Kondróta v NR SR december 2007.* Liptovský Mikuláš : HONORS, a.s., 2007.
13. **Hardin, G.** The tragedy of commons. *Science.* 1968, Zv. 162 : 1243-8.
14. **Ridley, Matt.** *The Originnes of Virtue.* London : Penguin Books, 1996.
15. **Lea, Tarpy,Webley.** *Psychológia ekonomického chovania,*. Praha : Grada, 1994.
16. **MPSVaR.** Analýza dlhodobej udržateľnosti dôchodkového systému. [Online] [Dátum: 2012. 3 2012.]
https://lt.justice.gov.sk/Attachment/DOCHODKY_V2_20110119anal%C3%BDza.pdf?instEID=-1&attEID=31235&docEID=153661&matEID=3544&langEID=1&tStamp=20110131090203293.
17. **Frank, R. H.** *Passions within Reason.* New York : Norton, 1988.
18. **R.H.Thaler, C.R.Sunstein.** *Nudge. Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness.* London : Penguin Books Ltd., 2009.
19. **Akerlof George A., Shiller Robert J.** *Animal Spirits. How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism.* USA : Princeton Univerisity Press, 2009,.
20. **Collard, D.** *Altruism and economy.* Oxford : Martin Robertson, 1978.

21. **Stiglitz J., Yun J.,** Integration Of Unemployment Insurance With Retirement Insurance. *NBER Working Paper Series*. [Online] [Dátum: 4. 6 2012.] http://www.nber.org/papers/w9199.pdf?new_window=1.
22. **MPSVaR.** Návrh legislatívneho zámeru na vypracovanie návrhu zákona o kapitalizačnom pilieri dôchodkového poistenia - upravené nové znenie. *Úrad vlády Slovenskej republiky*. [Online] 7. august 2002. [Dátum: 7. 6 2012.] <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=743>.